

Jezuitský řád v době Balbínově

Ivana Čornejová

Vážený jubilate!

Omlouvám se předem, že Vám do sborníku k významnému životnímu výročí posílám text, který jste už vyslechl na dávno odbyté konferenci. Můj muž mi totiž vyčetl, že to není hezké a že se to nedělá. Ale já zoufale zápasím s časem, a tak, i když jsem měla v plánu napsat něco nového, jsem to prostě nestihla. A pak, mohu Vás ubezpečit, že jste tento text neslyšel. Svůj projev na balbínovské konferenci jsem měla tehdy napsaný pouze rukou, jako obvykle jsem ho nestačila přepsat na stroji, načež jsem rukopis za "záhadných" okolností ztratila. Musela jsem tedy psát znovu, a protože nemám fenomenální paměť, nutně se tato verze od verze původní liší. Obávám se, že k mému neprospěchu. A ještě malá připomínka - v jedné poznámce inzerovaný exkurs zde chybí; příspěvek by byl moc dlouhý, takže se toto znění přece jen liší od definitivní podoby, která snad bude otištěna.

Když dne 20. června 1556 stylizoval některý z blízkých spolupracovníků sv. Ignáce z Loyoly list do Prahy rektorovi první české koleje Tovaryšstva Ježíšova P. Ursmaru Goissonovi, napsal v něm mj.: "...doufám, že jako země dobrá přinesete užitek v trpělivosti a budete svaté sémě, z kterého časem vzroste veliká a velmi hojná služba Bohu na pomoc katolickému náboženství..."¹. Tohoto podobenství bylo užito zcela oprávněně - oněch prvních dvanáct černých otců, kteří přišli do "kacířské-

ho" království, mělo vybudovat pevné základy, z nichž pak vycházela nejen cesta směřující k restituci katolické víry, ale z těchto základů měla vyrůstat i budoucí pevná organizace Societatis Jesu v zemích Koruny české. Nejstarší jezuitská kolej u sv. Klimenta nesměla zůstat osamocena. Dvanáct otců, jako dvanáct apoštolů, musela umět strhnout osobním příkladem a mocí slova působit na okolí, aby si obyvatelstvo kraje, který jako první odpadl od Říma, uvědomilo nutnost návratu do lůna pravé církve. Tito jezuitští průkopníci se ovšem měli snažit získat také vhodné mecenáše pro fundace dalších řádových domů.²

Dané úkoly se jezuitům v průběhu let podařilo splnit. Vhodné podmínky pro rychlý postup katolické obnovy nastaly sice až po bělohorské bitvě, ale důležitých úspěchů dosáhlo Tovaryšstvo již před r. 1618. Po Klementinu, které je zuité převzali od dominikánů /je až symbolické, že jezuité získali své původní sídlo na úkor kazatelského řádu sv. Dominika, svého největšího odpůrce v řadě závažných teologických problémů a pozdějšího věčného rivala/, byly v 16. století založeny ještě koleje v Českém Krumlově, Chomutově, Jindřichově Hradci a Kladsku, na Moravě pak vznikly první koleje v Olomouci a Brně. Součástí těchto domů byly i školské ústavy - při všech kolejích byla téměř okamžitě zřizována i nižší studia, v Praze a Olomouci byla ustavena jezuitská akademie, v Jindřichově Hradci a Chomutově probíhaly filozofické kursy.³

Školy neměly nouzi o žactvo, ačkoliv přímo pro vstup do řádu nenacházeli na počátku jezuité mezi domácím obyvatelstvem příliš mnoho adeptů. Pedagogický systém jezuitů, jenž byl definitivně kodifikován v r. 1599, byl ve své době jedním z nej-

lepších⁴. Tovaryšstvo Ježíšovo nepožadovalo úhradu nákladů spojených s vyučováním mládeže, vzdělávalo běžně i příslušníky jiných vyznání, kteří se pouze neúčastnili katolické katecheze. Nadto jezuité, už podle instrukcí sv. Ignáce nesměli naléhat na mládence, aby se proti svému niternému přesvědčení stávali členy řádu: "A mnohem méně se smějí také studenti vybízetí nebo ponoukatí ke vstupu do našeho řádu,... ačkoliv je to věc sama o sobě dovolená a chvalitebná..., přece se má zato, že pro větší službu Boží a obecné dobro, o něž my se, jak toho rozum vyžaduje, snažíme více než o dobro jednotlivců, toto není v našich školách vhodný způsob - totiž vybízení nebo přemlouvání."⁵ Pokud se však někdo rozhodl dobrovolně, pochopitelně že vliv zapálených učitelů byl přitom nezanedbatelný, bylo to více než chvályhodné.

I v českém prostředí, kde byli katolíci až do dvacátých let 17. století v menšině, početní stavy jezuitů rostly - kupř. k r. 1605 je doloženo 178 členů /kněží a bratří laiků/, k r. 1623 potom 246 příslušníků /110 kněží, zbytek tvořili "fratres coadjutores"/. V r. 1623 vznikla samostatná česká provincie Societatis Jesu, jež se odštěpila od provincie rakouské a zahrnovala Čechy s Kladskem, Moravu a Slezsko /do r. 1755/. V r. 1640, při stém výročí založení Tovaryšstva, žilo v české provincii 608 členů, po jistém úbytku způsobeném válečnými událostmi a epidemiemi, kdy v r. 1648 se stav snížil na 524 osob, k r. 1657 již prameny uvádějí 867 jezuitů a v r. 1688, tedy v době úmrtí Bohuslava Balbína se provincie pyšnila 925 členy⁶. Do této doby vznikla také naprostá většina řádových domů na území Koruny české, přitom celá řada jich byla založena v průběhu třicetileté války - "inter bellicos plerumque tumultus"⁷.

Tento trend plně koresponduje se stavem v celé střední Evropě. Doba kolem poloviny 17. století byla obecně epochou největšího rozmachu jezuitského řádu na starém kontinentě a to co do počtu založených sídel, tak z hlediska mocenského postavení⁸. Jezuité byli zpovědníky a duchovními rádci panovníků na mnoha evropských dvorech, byli úspěšnými misionáři a konečně /a snad především/ byli dobrými a spolehlivými učiteli a vychovateli mládeže. V tomto ohledu se jim od 17. století snažil konkurovat také mladý piaristický řád, jemuž ovšem v našem prostředí byla v dané době vytýkána značná nacionální výlučnost, neboť v jeho řadách nalézáme stále ještě téměř výhradně Italy.

Naproti tomu jezuité během prvního století existence Societatis v místech svého působení zapustili pevné kořeny, stali se plně součástí společnosti a členstvo bylo získáváno převážně z domácích zdrojů. Kolem r. 1650 pocházelo již téměř 80 % jezuitů ze Zemí Koruny české, přičemž v druhé polovině 17. věku tvořili pravidelně v průměru 45 % ti, kdož jsou v pramenech označováni termínem "Bohemus" a zhruba 30 % připadá na Slezany a Moravany, přičemž paritní zastoupení Slezska, resp. Moravy kolísá bez blíže zjistitelných příčin. Zbytek, vedle obyvatel Chebska a Lužic, je doplňován především příchozími ze sousedních regionů, z německých oblastí evidujeme nejvíce Bavorů a nezanedbatelnou menšinu tvořili i mužové narození v Horních a Dolních Rakousích⁹.

Před Bílou horou a částečně ještě v první polovině 17. století vypadala situace ještě poněkud jinak - cizinci zde byli dost početnou silou. Po r. 1620 nastal dokonce nový příliv zahraničních příslušníků. Příčinu tohoto jevu nemusí historik

složitě hledat - je totiž zcela jednoznačně doložitelná! Hned po vzniku samostatné české provincie v r. 1623 si vyžádal první páter provinciál u generála Tovaryšstva Mutia Vitelleschiho pomoc - vyslání dalších jezuitů k posílení katolického živlu a hlavně prosil o příchod vzdělaných mužů k pozdvižení prestiže pražské univerzity poté, co Ferdinand II. odevzdal v r. 1622 Karolinum do rukou Tovaryšstva. Následná generálova výzva byla vyslyšena. A tak přišli r. 1625 do Prahy kupř. Španělé Roderigo Arriaga a Ignác Rojo, ale především i velká skupina belgických jezuitů, kde pod vedením jednoho profesora teologie přibylo do Čech i osm posluchačů bohosloví, mezi nimiž byl mj. i později známý profesor pražské teologické fakulty Karel de Grobendoncq. Příliv Belgičanů neustal dokonce po této jednorázové akci, ale v průběhu 17. století pokračoval i nadále ¹⁰.

Všichni jezuitů působící v té které zemi byli povinni zvládnout místní jazyk. Tuto nutnost zdůrazňoval sv. Ignác v četných listech a akcentuje ji také 10. pravidlo z Obecných řádových regulí: "K větší jednotě těch, kteří v Tovaryšstvu žijí, a k větší pomoci těm, u nichž bydlí, se jednotlivci naučí jazyku toho kraje, v němž sídlí, pokud by nebyl jejich mateřský jazyk užitečnější, zachovávej však pravidlo latinské řeči u těch, kdož studují." V Praze na samém počátku kázali jezuité hlavně německy, ale současně se zaměřili i na zvládnutí českého jazyka. O značné pozornosti věnované češtině v klementinské koleji se zmiňuje i řádový historik J. Schmidl / k r. 1569/ ¹¹. Češtinu, nezbytnou pro misijní a pastorační práci, nezanedbávali jezuité ani po Bílé hoře. Vždyť bez praktické znalosti domácího jazyka by byl dopad rekatolizačního působení na obyvatelstvo zcela absurdní.

Po úsilí a obnovení slávy katolického náboženství se jezuité zapojili ihned po svém příchodu do Prahy. Již Petr Canisius, který ještě před r. 1566 jako vyslanec řádu v Čechách sondoval možnosti uvedení Tovaryšstva, soudil, že jsou zde lepší možnosti pro znovuvzkříšení katolické víry než kupř. v německých oblastech Říše, protože "husitství" je už starou herezí, která nota bene uplatňuje četné ceremonie římské církve. Krom toho podle Canisia mají zastánci tohoto "kacířského" směru mezi sebou jen málo skutečně učených lidí a nadto vedou mezi sebou četné spory¹². Canisiových postřehů a jeho zakladatelské práce si velmi vážili i později sami čeští jezuité. Páter J. Miller, jehož rozsáhlý spis věnovaný dějinám české provincie zůstal jen v rukopise, parafrázoval ve vztahu ke Canisiovi známý biblický citát, když napsal: "... P. Petrus Canisius, tanquam petra et lapis fundamentalis Provinciae Bohemiae..."¹³.

Ostatně ani pro nás nepozbyly úsudky Petra Canisia na zájímavosti. Jeho slova o příhodném klimatu pro restituci katolické církve nedošla ovšem naplnění ihned. Přesto - měl tedy Petr Canisius pravdu? Vždyť už nedlouho po bělohorské bitvě se počala řada obyvatel království, ještě bez přímého nátlaku a zeměpan-
ských nařízení, hlásit k římskému náboženství. K tomuto jevu docházelo hlavně v královských městech a především v samotné Praze¹⁴. Zda byly tyto konvence upřímné, nebo ryze oportunní, je už obtížné rozhodnout. Nicméně takováto "vstřícná" změna vyznání udivovala i současníky!

Po Bílé hoře se rozevřel patřičný prostor i pro působení jezuitů, aby mohli naplňovat cíle vytčené už sv. Ignácem. Jak minimální se ovšem jeví prvotní pokyny zakladatele Tovaryšstva, jenž poté, co se dozvěděl o obtížích otců v "heretickém" prostředí napsal v červenci r. 1556 ve stručném listu P. Goissonovi:

"Udělejte zkrátka, co můžete udělat nejlepšího"¹⁵.

Po r. 1620 už jezuité věděli, co je "to nejlepší". Nejen že se spolu s jinými představiteli duchovenstva podíleli na bezprostředním provádění rekatolizace, ale z jejich středu vzešli i čelní iniciátoři a teoretikové katolické obnovy. Za jiné zde musím zmínit P. Viléma Lamormaina, zpovědníka a důvěrného rádce Ferdinanda II.¹⁶ Lamormain vypracoval v letech 1621-1622 na podkladě přímých informací ze země obsáhlou zprávu o náboženské situaci v Čechách. V pasážích týkajících se nápravy poměrů preferoval zejména vybudování husté sítě katolických škol a zajištění jejich dobré úrovně. Katolické kvalitní školy jsou nezbytné pro to, aby mladíci neodcházel za vzděláním do ciziny, kde mohou navštěvovat i instituce jiných vyznání, jež by měly neblahý vliv na jejich duchovní orientaci. Vedle toho je třeba zřizovat semináře pro šlechtu i lid, posílit výchovu kněžského dorostu a důsledně reformovat pražskou univerzitu. Je pochopitelné, že Lamormain ve svém elaborátu kladl důraz na pedagogickou oblast, v níž se nejlépe mohl uplatňovat právě jezuitský řád.¹⁷

Při diskuzích o základní koncepci rekatolizace vyvstávaly do popředí dvě hlavní otázky: zda dávat přednost působení na starší generaci /prostřednictvím misí, katecheze atp./, nebo akcentovat v první řadě školskou výuku mládeže¹⁸. Logickým závěrem bylo kombinování obou postupů. V úvodní etapě organizované státní mocí, když byly na základě císařského patentu z r. 1624 vytvořeny zvláštní rekatolizační komise, byla bezprostřední pozornost věnována obracení dospělého obyvatelstva na "pravou" víru. Stát se zasazoval i o obnovení katolické církevní správy, ovšem zásahy státu se neobešly bez kontroverzí s církevními

předáky, zvláště když na pražský arcibiskupský stolec zasedl muž tak výrazných individuálních kvalit, jakým byl Arnošt Harrach¹⁹.

Rekatolizační úsilí, jak známo, nebylo prosté násilných excesů a prudkého odporu obyvatelstva; pravidelně tam, kde práce komisařů byla vehementně "podpořena" vojskem. Násilí budí vždy jen nové násilí a o způsobech takových kavalírů, jako byli B. Marradas či M. Hoeff Huerta si nelze činit ani nejmenší iluze. Ostatně jejich neblaze proslulé počínání přešlo i do lidových pověstí²⁰. V podobných případech pak, alespoň podle mého soudu, při nechuti ke konverzi hraje větší roli než reflektovaná touha po setrvání ve víře otců fakt, že použití autority síly působí jako provokace a nutně vyvolává živelné vzpoury. Toho si byli vědomi i jezuité²¹.

V "druhém plánu" s pobělohorským rekatolizačním tažením postupovala výstavba katolického školství. Na něm se už bezprostředně za přispění různých mecenášů podílely hlavně různé církevní řády. Prvořadou úlohu tu dostalo Tovaryšstvo Ježíšovo, v dané době v českém prostředí nejpočetnější řád, jenž měl nadto výchovu a vzdělávání mládeže přímo přikázáno v závazných pravidlech. Jezuité byli přesvědčeni, že nic nemůže být užitečnějšího než uvážlivé, systematické formování názoru mládežníků na samém prahu života.

Tovaryšstvo získalo, a to nejen v našich zemích, de facto monopol na nejvyšší vzdělávání mládeže. Na pražské univerzitě byli jezuité výsadními pány na filozofické a teologické fakultě, jasně patrný byl i jejich velký vliv ve vrcholném správním úřadu této vysoké školy - akademickém magistrátu, univerzita v Olomouci pak byla ryze jezuitská. Vedle toho při každé kole-

ji působila i nižší studia - gymnázia. Pražská a olomoucká univerzita byla jedinými, všemi privilegii obdařenými obecnými učenými /studia generale/ v českých zemích, akademické tituly zde získané měly obecnou platnost, a tak tu měli být graduováni i kupř. členové jiných řádů, kteří získali vzdělání na interních řádových školách. A jezuité si tento monopol dokázali nadmíru žárlivě střežit! V autentických pramenech zjišťujeme téměř permanentní spory mezi jezuitou a dominikány, v menší míře pak i s minority, augustiniány, nebo později piaristy. Největších rozměrů však nabyly rozepře o pražskou univerzitu mezi Tovaryštvem a arcibiskupem Harrachem probíhající v době Balbínova mládí²².

Nicméně ani tyto rozpory, jež přerostly někdy až ve veřejné skandály, které nemohly ujít pozornosti širších vrstev obyvatelstva, nezabránilly postupu rekatolizace a přílivu mládeže do škol. Není jistě bez zajímavosti, že kupř. r. 1671 pokládá za významný mezník při rekatolizaci Čech současná badatelka E. Čáňová na základě důkladného rozboru dobových pramenů, ale ani sám Balbín k tomuto datu nepochybuje o pravověrnosti země. O tom nás přesvědčuje i text jeho pamfletu proti nejvyššímu purk-rabímu Bernardu Ignáci z Martinic, dílka, které bylo nedávno zpřístupněno ve výborné edici J. Hejnice²³.

Nepominutelný podíl na této skutečnosti měli jezuité, jak často sami vyzdvihovali význam svého počínání, jak jim ostatně na druhé straně zazlívali jejich oponenti z nekatolických kruhů. Vedle již zdůrazněného podílu Tovaryšstva na vybudování katolického školství, s neúnavnou aktivitou působili řádoví misionáři, obratní kazatelé a přísní zpovědníci, kteří ovšem, a na to se zhusta zapomíná, dokázali projevit i značné pochopení pro běžné

lidské slabosti.

Jaký tedy byl jezuitský řád v Čechách v době Balbínova života? Především /jako i všude jinde/ mocná a precizně koncipovaná organizace, která se dokázala stavět do opozice i státním institucím, organizace, jež při hájení vlastních výsad dovedla kupř. bránit i autonomní charakter pražského vysokého učení proti sílícím snahám absolutistické monarchie a postupné postátnění školství. Tovaryšstvo Ježíšovo mělo svá sídla rozložena promyšleně po celém regionu a mohlo tak efektivně ovlivňovat názory a smýšlení mnoha lidí.. Tovaryšstvo skýtalo uplatnění vynikajícím osobnostem. Kromě evropsky proslulého filozofa a teologa R. Arriagy, musím jmenovat alespoň vlastenecky orientované bratry Tannery, či barokního básníka par excellence B. Bridela, historika J. Kořínka, dramatika K. Kolčavu, nebo v neposlední řadě matematika J. Kresu. Tovaryšstvo bylo společenstvím soustřeďujícím ve svých řadách zástupce různých společenských tříd a vrstev, které bez rozdílu sdružovalo příslušníky z vysoké aristokracie i členy z nejnižších stupňů sociálního žebříčku. I navzdory universalistickému charakteru organizace, bylo mnoho jezuitů upřímnými vlastenci a Balbínovy patriotické projevy netvoří zdaleka žádnou výjimku²⁴.

V 17. století stála Societas Jesu na vrcholu slávy, mocenské postavení Societatis vyvolávala ovšem četné averze. A to nejen u představitelů jiných vyznání, ale hojně i mezi věrnými zastánci katolické víry, kteří nevraživě pohlíželi na rozsáhlé výsady jezuitů. Musím konstatovat, že to byla žárlivost víceméně oprávněná. Obecné nenávistné postoje vůči jezuitům jsou však až pozdějšího data, vyvěrají z vyhraněně negativního hodnocení působení černých otců zrodivšího se v době osvícenské a obro-

zenské. Jezuita se pak stává symbolem tmářství a duchovního útlaku, v našem prostředí pak k těmto odsudkům přistupuje ještě, zde ovšem zcela nepatřičně, také kritika Tovaryšstva jako podporovatele a zastánce germanizace.

Tovaryšstvo Ježíšovo bylo vystavěno na principu bezvýhradné poslušnosti vůči nadřízeným. Členové se podle znění řádových pravidel museli podrobit příkazům i přáním představených, přecházet na vyšší pokyny do různých sídel, resp. vykonávat rozličné funkce podle jejich uvážení. To však neznamená, že by nadřízení neměli respektovat individuální schopnosti a vlastnosti toho kterého člena. K tomu nabádal už sv. Ignác a příkladem takového postupu jsou ostatně i životní osudy pátera Balbína.

Bohuslav Balbín nebyl zrovna oním bezvýhradně poslušným údem Tovaryšstva. O jeho názorech, které se obracely nejen proti mocným vezdejšího světa, ale neodpovídaly ani představám řádových představených, spolehlivě zprvu je jeho soukromá korespondence²⁵. Nicméně jezuité se svého člena, jenž tak nenáležitě nahlížel na věci veřejné, dovedli svým způsobem zastat. Ne, nechci vyvracet prokázané doklady o projevech nemilosti vůči vzpurnému otci, kterými jezuitští nadřízení trestaly neposlušného pátera. Ale ani mínění řádové vrchnosti o vině Balbínově nebyla jednotná. V odborné literatuře i v populární publicistice se dosti tvrdošíjně objevují tvrzení o tom, jak byl Balbín perzekvován, což je dokládáno jeho překládáním do různých kolejí v rámci provincie²⁶. Avšak právě tento argument není zcela spolehlivým měřítkem. Takováto peregrinace nebyla výjimkou, ale spíše běžným jevem²⁷. Vždyť opravdu dlouhodobé pobyty v jedné koleji jsou doloženy pouze u vynikajících uči-

telů, kteří zaujali místa na katedrách teologických fakult; tak po řadu let pobýval v Praze již vzpomenutý R. Arriaga, nebo jiný bohoslovec K. Grobendonecque. Bohuslav Balbín nebyl z různých příčin dobrým pedagogem, neměl asi patřičné vlohy ani pro práci misijní. Ale řád respektoval jeho talent pro historiografickou činnost.

Pobyt v mimopražských kolejích nemusel být exilem v pravém slova smyslu, mohl být i úkrytem. V době mimopražského působení, na něž sám dosti žehral, byl ovšem svými kolegy patřičně ctěn. Např. dochované rukopisné kroniky z Klatov a Jičína uvádějí pátera Bohuslava na čestném třetím místě v pořadí otců hned za rektorem a ministrem²⁸. Od r. 1662 se Balbín věnoval téměř výhradně dějepisnému spisování. Posledních deset let života pak prodléval výhradně v pražské klementinské koleji jako historiograf s vedlejšími povinnostmi zpovědníka a exhortátora. Jestliže si otec Bohuslav na svůj úděl tak často stěžoval, pak musíme vzít v potaz i jeho, jak se s odstupem věků stále jasněji ukazuje, bolestínský charakter.

²⁸ Příloha 3. 2, s. 558-562.

²⁹ Ratio studiorum et institutiones scholasticarum Societatis Jesu, ed. H. M. Pachtler, Monumenta Germaniae Paedagogica II, V. 21, XVI /Hd z r. 1593 v díle V. s. 273-482/.

Berlin 1837. Německý překlad a podrobná vysvětlující úvoda od J. M. Pachtler, Die Studienordnung der Gesellschaft Jesu, mit einer Einleitung, Freiburg i. Br. 1894.

³⁰ 3. 3. 1664, list 1. a 2. rektora koleje Tovaryšstva, Výbor a list k instrukci, 3. list, s. 253.

P o z n á m k y :

70

- 1/ 20. 6. 1566, Řím, list Ignáce z Loyoly /text stylizován blíže neurčeným Loyolovým spolupracovníkem z Ignácova "uložení"/ U. Goissonovi, Výbor z listů a instrukcí svatého Ignáce z Loyoly zakladatele Tovaryšstva Ježíšova, ed. J. Ovečka, Praha 1940, č. 126, s. 302-303.
- 2/ To jsou hlavní myšlenky instrukce I. z Loyoly pro 12 jezuitů, kteří se vypravili do Prahy: "O trojí věc jest se snažiti v Praze; první je duchovní prospěch města i království, druhé je to, aby se Naši zachovávali a prospívali, co do ducha, věd a počtu, třetí je to, aby se hledělo upevnit hmotnou fundaci koleje a rozmnožovati ji, by se mohlo po první i druhé stránce lépe sloužiti Bohu, Pánu našemu", 12. 2. 1556, J. de Polanco /z Ignácova "uložení"/, Výbor z listů a instrukcí, č. 115, s. 281-287, s. 282.
- 3/ Přehled jezuitských řádových domů obsahuje práce I. Čornejové a A. Fechtnerové, Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta 1654-1773, Praha 1986, příloha č. 2, s. 558-562.
- 4/ Ratio studiorum et institutiones scholasticae Societatis Jesu, ed. G. M. Pachtler, Monumenta Germaniae Paedagogica II, V, IX, XVI /řád z r. 1599 v díle V. s. 223-482/, Berlin 1887. Německý překlad s podrobným vysvětlujícím úvodem pořídil B. Duhr, Die Studienordnung der Gesellschaft Jesu. Mit einer Einleitung, Freiburg i. Breisgau 1896.
- 5/ 3. 3. 1554, Řím, list I. z Loyoly rektorům kolejí Tovaryšstva, Výbor z listů a instrukcí, č. 81, s. 203.

- 6/ Údaje o početním stavu členů provincie čerpáním z výročních zpráv české provincie T. J. /*Litterae annuae provinciae Bohemiae*/ I-XIX, 1608-1772, Státní knihovna ČSR, odd. rkp. a vzácných tisků MS sign. XXIII C 105. K tomu též srv. A. Kroess, *Geschichte der böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu* II/1-2, Wien 1927, 1937.
- 7/ *Historia Collegii Clattoviensis S. J.*, Knihovna Národního muzea, rkp. sign. VII C 29. K tomu por. i přehled dat založení kolejí v Životopisném slovníku pražské univerzity, viz. pozn. č. 3.
- 8/ Např. K. Hengst, *Jesuiten an Universitäten und Jesuitenuniversitäten, Zur Geschichte der Universitäten in der Oberdeutschen und Rheinischen Provinz der Gesellschaft Jesu im Zeitalter der konfessionellen Auseinandersetzung*, Paderborn-München-Wien-Zürich 1981, kde citována i starší literatura.
- 9/ Srv. připojený exkurs.
- 10/ K tomu A. Kroess, *Geschichte der böhmischen Provinz der G. J.*, II/2, s. 425. Zatímco ze Španělska, rodné země Ignáce z Loyoly přišli do Čech jen zmínění 2 muži, Belgičanů /"Belgae" v dobové terminologii/ přibýlo do Čech do konce 17. století 21, k nim je nutno připočítat i 4 obyvatele Flander.
- 11/ *Regulae Communes*, in: *Institutum Societatis Jesu I*. Cituji v překladu podle prvního kompletního závazného vydání v českých zemích /*Pragae 1705*/, pag. 309. J. Schmidl, *Historiae Societatis Jesu provinciae Bohemiae I*, Lib. III, N. 162, pag. 285. Jak píše A. Kroess, *Geschichte der böhm. Provinz der G. J. I*, Wien 1910, s. 146-157 první jezuité

- byli v Praze zpočátku schopni kázat jen německy, ale znalost češtiny si museli doplnit.
- 12/ K tomu por. Z. Hojda, *Collegia Nordica. Jejich vznik, vývoj a význam v reformačních plánech na evropském severu*, dipl. pr. FF UK, Praha 1978, s. 29-31.
- 13/ J. Miller, *Historia provinciae Bohemiae S. J.*, StK, odd. rkp. a vzácných tisků, MS sign. 275 XXIII 104/6, pag. 3314.
- 14/ Sr. J. Hanzal, *Z dějin pobělohorské rekatolisace*, *Muzejní a vlastivědná práce* 12, 1974, s. 23-24. Hanzal se opírá vesměs o závěry V. Lívy, *Studie o době pobělohorské. Rekatolisace*, *Sborník příspěvků k dějinám hl. m. Prahy* 7, 1933, s. 1-121.
- 15/ 6. 7. 1556, Řím, list sv. Ignáce /z "uložení"/ U. Goissonovi do Prahy, *Výbor z listů a instrukcí*, č. 128, s. 305-308.
- 16/ O V. Lamormainovi píše velmi podrobně R. Bireley, *Religion and Politics in the Age of Counterreformation. Emperor Ferdinand II, William Lamormaini S. J., and the Formation of Imperial Policy*, Chapel Hill 1981.
- 17/ *Kritická edice Lamormainovy relace: Acta Acrae congregationis de Propaganda fide res gestas Bohemicas illustrantia I/1*, ed. I. Kollman, Pragae 1939, s. 17-36.
- 18/ O koncepcích rekatolizace např. S. Sousedík, *Valerian Magni. Kapitola z kulturních dějin Čech 17. století*, Praha 1983, s. 35 ann.; též, *Některé projevy antijesuitismu v pobělohorském období a jejich společenské pozadí*, *Studia Comeniana et historica* 16, VII, 1977, s. 21, kde i starší literatura.
- 19/ K postupu rekatolizace naposledy velmi důkladně E. Čáňová, *Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace Čech /1620-1671/*, *Sborník archivních prací* 35/2, 1985, s. 486-560.

- 20/ Některé z nich zachytil v "postobrozenecké" podobě J. Pavel, *Pověsti českých hradů a zámků I-II*, 2. vyd. Praha 1947.
- 21/ Před násilím výslovně varuje páter Lamormain ve zmíněné relaci /viz. pozn. č. 17/.
- 22/ Touto problematikou jsem se zabývala v článku *Cesta ke vzniku Karlo-Ferdinandovy univerzity. Spory o pražské vysoké učení v letech 1622-1654*, *AUC-Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 24/2, 1984, s. 7-40.
- 23/ Pamětní nápis. Satira na Bernarda Ignáce z Martinic, kterou jménem čtyř stavů Království českého roku 1672 napsal B. Balbín, ed. J. Hejnic, Praha 1988.
- 24/ Jsem si vědoma, že tímto připomenutím nesdělují vzdělané obci žádný převratný objev, ale podobné upozornění pokládám za potřebné, neboť i v jubilejním Balbínovském roce 1988 se stále vytrvale na různých místech objevovala tvrzení, jako by Balbínovo vlastenectví bylo nezvyklým jevem. Por. E. Kubíček, *Národní vědomí českých jezuitů až po dobu Balbínovu. Výroční zpráva Akademického gymnasia v Praze 1929-30*, s. 3-19.
- 25/ Několik listů B. Balbína bylo vydáno v knize J. P. Kučery-J. Raka, *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, Praha 1983, s. 393-408 /v překladu Martina Svatoše/; dopisy vztahující se k vydání práce *Diva Turzanensis* přeložil J. Hejnic a zařadil jako přílohu své edice *Pamětního nápisu* /viz pozn. č. 23/, s. 99-113. Některé Balbínovy listy opsal J. Šimák a jsou uloženy v jeho pozůstalosti Ústavu českých a světových dějin ČSAV.
- 26/ Naposledy se takto velmi striktně vyjádřil např. M. Kopecký, *Rozprava krátká, ale pravdivá*, Praha 1988, zejm. s. 207,

- kde se dokonce hovoří o internaci.
- 27/ Názorným dokladem jsou i biogramy profesorů filozofické a teologické fakulty pražské univerzity v Životopisném slovníku /viz pozn. č. 3/.
- 28/ Historia Collegii Clatoviensis S. J. 1635-1729, KNM sign. VII C 29 /nepaginováno/, Historia Collegii Gitzinensis S. J. 1636-1772 /nepaginováno/, KNM sign. VII D 22.

... a postupně, přitahuje stále pozornost. Z banální sentimentality vlastenecky výchovných próz v básni M. D. Rettigové, v přeláskovanosti Karfiče a přetvářkovanosti Domáci kuchařky se Arne Novákovi předal žaludek. Nausea vyvolávala nejen nepřiměřenou podrážděnost na neotrohu, kolébající se světem bez úkostí, bez problémů, bez námitek a nejistot, ale vybičovala zároveň i úkostínou vizi společenské hroby. Tak chápe satirizmus Arne Nováka drobná studie Felicitas Wünschové k edici Domáci kuchařky M. D. Rettigové /Praha, Odeon 1986/.

Pro opravce prorocké intuíce Arne Nováka svědčí přinejmenším dva faktory. 1. Není náhodné, že vydání Domáci kuchařky k dvoustému výročí autorčina narození nákladem 143 000 výtisků bylo okamžitě rozebráno a čtenářský zájem si vnučil dotisk. Už česká záliba v dobrém jídle a pití je ne povážencou. Podle zajímavé rozboru Nerudovy Balady české Vladimíra Macury /Opusculum 2/89, s. 37-41/ je zasněný rytíř Paleček nositelem charakteristických rysů české mentality: "rád dobře jedl a dobře pil", ovšem také "rád bloudil po Čechách", ale tu "byl vždy jak v nátochách, a nevěděl, kde stojí". Z typicky "českého snu" /těžko nevyzpytenou na Český snůš Vaculíkův/ se dávě spící rytíř budit jen s jara /1848, 1968/, sly pak opět vstoupil "v dušnou říš". Nepochybně česká šravost a ospalost jsou ruku